

УДК 342.9

ЩОДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗЕМЕЛЬ МОРСЬКОГО ТРАНСПОРТУ

Терещук В.С.

здобувач кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

АНОТАЦІЯ

У статті висвітлюються окремі питання правового режиму земель морського транспорту. З'ясовуються основні ознаки земель морського транспорту, синтез яких дозволяє зробити висновок, що землі морського транспорту – це землі, передані у власність або надані в користування визначеним законом суб'єктам морського транспорту для розміщення, будівництва, експлуатації, використання й належного функціонування його об'єктів, а також призначені для забезпечення діяльності господарюючих суб'єктів (фізичних і юридичних осіб) у транспортній сфері.

Приділяється окрема увага правовому режиму земель морського транспорту як елементу правового забезпечення, який є одним з найбільш складних і багатограних його елементів. Досліджуються різні точки зору багатьох вчених стосовно правового режиму земель морського транспорту в контексті можливої і належної поведінки щодо землі як об'єкта права виключної власності, управління земельним фондом, права землекористування і правової охорони.

Зроблено висновок, що стосовно однієї й тієї ж земельної ділянки одночасно не може існувати подвійного правового режиму.

Ключові слова: правовий режим, землі морського транспорту, управління земельним фондом, використання земель морського транспорту.

ON THE ISSUE OF DETERMINATION OF THE LEGAL STATUS OF MARITIME TRANSPORT LANDS

Tereshchuk V.S.

External PhD Student at the Department of Land and Agrarian Law
Yaroslav Mudryi National Law University

SUMMARY

The article covers some issues of the legal regime of maritime transport lands. The main features of maritime transport lands are clarified, the synthesis of which allows concluding that maritime transport lands are lands transferred to the ownership or provided for use by the subjects of maritime transport determined by law for placement, construction, operation, use and proper functioning, as well as designed to ensure the activities of economic entities (individuals and legal entities) in the transport sector.

Particular attention is paid to the legal regime of maritime transport lands as an element of legal support, which is one of its most complex and multifaceted elements. Different views of many scholars on the legal regime of maritime transport lands in the context of possible and appropriate behavior in relation to land as an object of exclusive property rights, land management, land use rights and legal protection are studied.

It is concluded that there can be no dual legal regime for the same land plot at the same time.

Key words: legal regime, maritime transport lands, land fund management, use of maritime transport lands.

Земля належить до основних національних багатств і знаходиться під особливим захистом держави. Вона є природною продуктивною силою з багатофункціональним соціальним, економічним та екологічним призначенням. Як основний засіб виробництва, як операційна база, місце, джерело і необхідна умова життєдіяльності людини земля стала важливим об'єктом суспільних відносин. Тому одним із актуальних завдань сучасної юридичної науки слід визнати розробку та удосконалення засобів правового регулювання земельних відносин. При цьому слід врахувати, що дослідження особливостей юридичного забезпечення певного виду діяльності (особливо якщо остання має чітко визначений об'єкт, наприклад, користування земельними ресурсами), слід здійснювати, чітко орієнтуючись на правовий режим даного об'єкта, а також на утримання діяльності, у зв'язку з якою він існує [2].

У законодавстві багатьох інших держав землі розділені на види, категорії, підкатегорії. Так. Земельний кодекс України називає 9 їх категорій, однією з яких є землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення. При цьому в рамках зазначеної кате-

горії земель визначені їх види та підкатегорії, які відрізняються один від одного порядком використання і охорони, що в свою чергу, обумовлює відмінність правових режимів цих земель. Зокрема, в межах земель транспорту існують певні види земель, серед яких можна виділити землі морського транспорту. Вони, як і землі транспорту в цілому, виконують допоміжні функції для належного забезпечення діяльності і експлуатації об'єктів морського транспорту, що обумовлює певні особливості правового режиму даних земель. Однак ці їх особливості прямо не відображені в земельному законодавстві та досліджені в науці земельного права. Тому розробка проблем правового режиму земель морського транспорту, які забезпечують функціонування однієї з найбільш потужних галузей транспортної інфраструктури, потребує особливої уваги.

Стаття 69 Земельного кодексу України не містить визначення земель морського транспорту, а лише називає їх склад. З метою подальшого аналізу загальнотеоретичних проблем правового режиму земель морського транспорту важливо виділити суттєві ознаки цього виду земель. Слід зазначити, що відповідно до земельного законодавства

вони можуть бути зайняті морськими портами, набережними майданчиками, причалами, вокзалами, будівлями, спорудами, обладнанням, об'єктами загальнопортового і комплексного обслуговування флоту. Крім того, на цих землях можуть розташовуватися гідротехнічне спорудження і засоби навігаційної обстановки, судноремонтні заводи, майстерні, бази, склади, радіоцентри, службові та культурно-побутові будівлі та інші спорудження, що обслуговують морський транспорт. Об'єкти, що розміщуються на землях морського транспорту можна розділити на дві самостійні групи. В першу входять об'єкти, що безпосередньо використовуються користувачами морським транспортом для здійснення його експлуатації, до другої належать елементи інфраструктури, які забезпечують діяльність, пов'язану з ремонтом, підготовкою морських суден і їх користувачів, забезпечення соціально-культурних і побутових, а також технічних потреб. Таким чином, головною ознакою земель морського транспорту, яка відокремлює їх від інших земель, є їх цільове призначення: вони повинні забезпечувати, насамперед, функціонування об'єктів морського транспорту. При цьому ст. 24 Закону України «Про транспорт» до складу морського транспорту включає підприємства морського транспорту, які здійснюють перевезення пасажирів, вантажу, багажу, пошти, порти і пристані, судна, судноремонтні заводи, морські шляхи повідомлення, а також підприємства зв'язку, промислові, торгові, будівельні і постачальницькі підприємства, навчальні заклади, установи охорони здоров'я, фізичної культури, науково-дослідні, проектно-конструкторські організації та інші підприємства, установи і організації незалежно від форм власності, що забезпечують роботу морського транспорту. Саме розміщення об'єктів, зазначених у наведеному переліку, є визначальним для віднесення земель до категорії земель морського транспорту. Крім того, зазначений вище закон не відносить до земель морського транспорту території, насипані або намиті в акваторії за рахунок портів. Слід відзначити також, що ст. 84 Земельного кодексу України, де закріплено вичерпний перелік земельних ділянок, що знаходяться у виключній державній власності, відносить земельні ділянки, штучно створені в межах прибережної захисної смуги чи смуги відведення, на землях лісогосподарського призначення та природно-заповідного фонду, що знаходяться в прибережній захисній смузі водних об'єктів, або на земельних ділянках дна водних об'єктів, до земель виняткової державної власності.

Таким чином, землі морського транспорту характеризуються наступними ознаками: (а) юридична природа – як різновид (підкатегорія) земель промисловості, транспорту, зв'язку, оборони та іншого призначення; (б) спрямованість, тобто гарантування сталого розвитку транспортної галузі народного господарства держави з метою забезпечення оборони, безпеки й територіальної цілісності держави; (в) цільове несільськогосподарське призначення; (г) функціональне призначення, тобто використання земель як просторової бази, місця розміщення й (або) експлуатації певної інфраструктури, призначеної для цих цілей; (д) суб'єктний склад, що охоплює господарюючих суб'єктів – фізичних і юридичних осіб; (е) спеціальний об'єктний склад, до якого входять об'єкти, для розміщення чи експлуатації яких надаються землі морського транспорту, перелік яких визначено галузевим законодавством України; (є) спеціальний режим використання й охорони земель морського транспорту. Синтез зазначених ознак дозволяє зробити висновок, що землі морського транспорту – це землі, передані у власність або надані у користування визначеним законом суб'єктам морського транспорту для розміщення, будівництва, експлуатації, використання й належного функціонування його об'єктів, а також призначені для забезпечення діяльності господарюючих суб'єктів (фізичних і юридичних осіб) у транспортній сфері.

Правовий режим як елемент правового забезпечення є одним з найбільш складних і багатограних його елементів. Дана категорія використовується в багатьох галузях права, а її сутність і зміст викликає серед фахівців традиційно підвищений інтерес. Поняття «правовий режим» досліджувалося багатьма вченими (серед яких – Н. Г. Александров, С. С. Алексєєв, В. Н. Баранов, Д. Н. Бахрах, І. В. Жилінкова, В. Б. Ісаков, А. М. Колодій, А. В. Малько, Н. І. Матузов, П. М. Рабинович, І. С. Самощенко, Т. І. Тараконич, Л. В. Томаш, К. Ф. Шамсува, В. Ф. Яковлев та інші), вивчення робіт яких показує багатоаспектне розуміння його змісту. При цьому, згідно з «класичним» підходом правовий режим є зовнішнім проявом нерозривного зв'язку правової форми та змісту регульованих відносин, характеризується в цьому аспекті моментами стабільності, дозволяє бачити глибокий суспільний зміст права і вирішувати суспільні завдання в нерозривному зв'язку з вмістом відносин, нерідко регульованих при цьому відносно певного об'єкта. Тому існування правового режиму пов'язане безпосередньо з об'єктом регульованих відносин [6].

У загальнотеоретичній літературі категорія правового режиму розглядається у вузькому і широкому сенсі. Правовий режим в широкому сенсі – це особливий порядок законодавчого регулювання діяльності, дій або поведінки фізичних і юридичних осіб в різних сферах суспільних відносин або на певних об'єктах, який охоплює встановлення механізму забезпечення фактичної реалізації системи стимулів, гарантій, заборон, позитивних приписів, обмежень, а також їх компетентне виконання, застосування примусових заходів і притягнення винних до відповідальності. У вузькому сенсі правовий режим – це закріплене в нормах права особливе поєднання юридичного інструментарію (юридичних засобів), які характеризуються наявністю певних умов, конкретністю суспільних відносин, приналежністю до певного об'єкта і переслідують корисну держави і суспільства мету [8].

Сутність і правова природа правового режиму земель досліджувалися деякими фахівцями в області земельного права. Однак ці дослідження проводилися, перш за все, з позицій розгляду окремих його елементів: права власності на землю, права землекористування, управління в сфері використання та охорони земель тощо. Аналізу поняття «правовий режим земель» присвячені дослідження І. І. Евтіхеева, А. В. Венедиктова, М. І. Краснова, Г. А. Аксененко, І. А. Іконіцького і ряду інших вчених. Так, М. І. Краснов пов'язував зміст поняття «правовий режим земель» з юридичним виразом земельного ладу, яке полягає в установленому нормами права порядку можливої і належної поведінки щодо землі як об'єкта права виключної власності, управління земельним фондом, права землекористування і правової охорони, направленою на забезпечення раціонального використання земель як загальної умови праці і основного засобу виробництва у сільському господарстві [8].

В цілому вважається, що подібне розуміння правового режиму може бути застосовано і до різних категорій земель, в тому числі до земель морського транспорту. Аналіз чинного земельного законодавства дозволяє зробити висновок, що зазначені вище структурні елементи правового режиму земель і сьогодні входять в зміст правового режиму земель. Підтвердженням цього є і результати деяких сучасних досліджень цього питання. Так, А. І. Краснов зауважує, що правовий режим земель слід розуміти як визначення в законодавстві змісту права власності, інших прав на земельні ділянки, управління використанням і охороною земель, заходів з охорони земель за допомогою встановлення основного цільового призначення земель, зонування, обмеження прав, публічних сервітутів і встановлення дозволеного використання [6]. Однак слід заува-

жити, що такий підхід до визначення категорії правового режиму земель все ж не слід застосовувати без застережень, оскільки він не в достатній мірі дозволяє створити цілісне уявлення про сутність зазначеної категорії. До того ж реформи, що відбуваються останнім часом в сфері земельних відносин, розвиток законодавства і нові наукові досягнення змушують переосмислити зазначене поняття.

На думку А. А. Мінасові визначення поняття правового режиму земель включає встановлений нормами і заснований на принципах земельного права порядок можливої і належної поведінки по відношенню до носінні землі як об'єкта права власності, інших речових і зобов'язуючих прав, управління і правової охорони, спрямований на забезпечення раціонального використання і охорони землі як основи життя і діяльності людини [8]. Це визначення також має певні недоліки. Перш за все, автор, розглядаючи землю як об'єкт речових і зобов'язальних прав, тим самим відносить землі до категорії нерухомого майна і виводить їх за межі різновидів природних ресурсів і природних об'єктів. Головну особливість терміна «правовий режим», як видається, слід розглядати в тому, що він застосовується для характеристики об'єктів правовідносин. Г. А. Аксєнов показав зв'язок, який існує між землею як об'єктом правовідносин і її правовим режимом. Відповідно до його бачення даної проблематики розглядати землю як об'єкт земельних правовідносин необхідно не в її природному стані, як дар природи, а землю, по відношенню до якої встановлено певний правовий режим, в силу чого вона і стає об'єктом права, об'єктом земельних правовідносин [1].

Автори одного з підручників із земельного права нормативне встановлення правового режиму земель визначили як принцип, спрямований на правове забезпечення раціонального й ефективного використання всіх земель країни, виходячи з того, що саме вони є найціннішим надбанням Українського народу, що перебуває під особливою охороною держави [9].

Правовий режим земель А. В. Луначенко трактує як установлену нормами права можливу й належну поведінку людини по відношенню до землі як об'єкта права власності та інших прав на земельні ділянки, як об'єкта державного управління земельними ресурсами й об'єкта особливої правової охорони землі як природного ресурсу, що виконує найважливішу соціально-економічну функцію – підтримує основи життя й діяльності народів, які проживають на відповідній території [7, с. 65].

На думку В. К. Гуревського правовий режим – це встановлені правовими нормами порядок та умови використання за цільовим призначенням земель усіх категорій, забезпечення й охорона прав власників землі й землекористувачів, здійснення державного управління земельними ресурсами, контроль за раціональним користуванням землею й додержанням земельного законодавства, ведення державного земельного кадастру, проведення землеустрою, моніторингу землі, справляння плати за землею і застосування юридичної відповідальності за порушення земельного законодавства [4, с. 65].

Н. І. Титова звертала увагу на те, що для визначення правового режиму земель має значення не лише особливий порядок їх правового регулювання, а й наслідки останнього. Цей режим, на переконання вченої, є результатом правової регламентації суспільних земельних відносин на підставі врахування природних і соціальних особливостей земель як їх об'єкта, що забезпечують інтереси суб'єктів таких відносин і спеціальний порядок їх використання [5, с. 65].

Для більш повної характеристики конструкції «правовий режим земель морського транспорту» звернімося до публікацій В. Д. Сидор. Вчена доводить, що незважаючи на наявність спільних рис, які й дозволяють поширювати на окремі земельні ділянки тієї чи іншої категорії певний

правовий режим, перш за все, доцільно встановити особливий порядок правового впорядкування суспільних відносин щодо кожного виду земель. Це, своєю чергою, дає підстави вести мову про специфічний правовий режим конкретного виду земель, пов'язаний з існуванням специфіки правового регулювання у межах однієї категорії земель. Використання й охорона відповідних видів земель, а також управління ними мають свої особливості, що вимагають встановлення специфічного правового режиму, який відрізняється як від загального правового режиму земель України, так і від спеціального правового режиму земель відповідної категорії. В. Д. Сидор пропонує запровадити поділ правового режиму земель на такі види, як-то: (а) загальний правовий режим (правовий режим земель морського фонду земель України); (б) спеціальний правовий режим (правовий режим тієї чи іншої категорії земель); (в) специфічний правовий режим (правовий режим виду земель певної категорії) [10, с. 28]. Подібний підхід поділу правового режиму земель якнайкраще відображає специфіку і правового режиму земель морського транспорту.

Аналіз законодавства дозволяє стверджувати, що правове регулювання земель морського транспорту має певну специфіку, що обумовлено особливостями використання на підставі відповідних правових титулів, управлінням використанням і охороною даних земель, їх правової охорони і т.п. Тому можна говорити про правовий режим земель морського транспорту як про вид земель транспорту, не торкаючись питання про те, чи слід визнавати ці землі як самостійний об'єкт земельних правовідносин.

Враховуючи вищевикладене, правовий режим земель морського транспорту може бути представлений як встановлений нормами земельного законодавства і заснований на принципах земельного права порядок можливої і належної поведінки щодо земель, зайнятих морськими портами, набережними майданчиками, причалами, вокзалами, будівлями, спорудами, обладнанням, об'єктами загальнопортового і комплексного обслуговування флоту, гідротехнічними спорудами, засобами навігаційної обста новки, судноремонтними заводами, майстернями, базами, складами, радіоцентрами, службовими, культурно-побутовими будівлями та спорудами, що обслуговують морський транспорт, як об'єкта права власності, права користування, управління і правової охорони, направлений на забезпечення раціонального, стабільного і екологосбалансованого використання і охорони землі як основи для забезпечення належного та ефективного функціонування морського транспорту і забезпечення при цьому екологічної безпеки. В даному контексті поняття «правовий режим земель» характеризується як певний режим законності і правопорядку в діяльності підприємств морського транспорту. Тому воно обов'язково повинно бути використано для земельно-правової характеристики таких видів земель.

Слід звернути увагу на те, що стосовно однієї й тієї ж земельної ділянки одночасно не може існувати подвійного правового режиму. Правовий режим різних категорій земель буде суттєво різнитися, отже, неоднаковим буде й порядок використання й охорони земельних ділянок, що належать до тієї чи іншої категорії. Це означає, що правовими нормами будуть установлені й суб'єкти права власності або права користування, а також заходи охорони, суб'єкти управління тощо, які для кожної категорії земель будуть різними. Наприклад, на праві постійного користування земельні ділянки водного фонду надаються тільки державним водогосподарським організаціям. А ось землі морського транспорту, своєю чергою, можуть надаватися у постійне користування лише відповідним підприємствам. Отже, застосування всіх правових норм, що встановлюють правовий режим двох різних категорій земель, щодо однієї земельної ділянки, є неможливим.

Список використаної літератури:

1. Аксененко Г. Л. Земельные правоотношения в СССР – М.: Юрид. лит. 1958. – 424 с., С. – 137;
2. Алексеев С.С. Восхождение к праву. Поиски и решения. – М: НОРМА, 2001. – 752 с., С. – 333.
3. Андрейцев В.І. Земельне право і законодавство суверенної України: Актуальні проблеми практичної теорії. – К.: Знання, 2005 – 445с., С. – 428;
4. Гуревський В. К. Право приватної власності громадян України на землі сільськогосподарського призначення : монографія. Одеса : Астро Принт, 2000. 136 с.
5. Землі сільськогосподарського призначення: права громадян України : наук.-навч. посібник / за ред. Н. І. Титової. Львів : ПАЮ, 2005. 368 с.
6. Крассов О. И. Понятие и содержание правового режима/ Экол. право. — 2003. — №1. – С. 20-24, С. – 23;
7. Луначенко А. В. Правовой режим земель сельскохозяйственного назначения, принадлежащих гражданам

на праве собственности : дисс. ... канд. юрид. наук . Одесса, 2002. 170 с.

8. Минаева А. А. Понятие «правовой режим земель» и его значение в земельном праве // Экол. право. – № 1 – 2005. – С. 40-44;
9. Семчик В. І., Кулинич П. Ф., Шульга М. В. Земельне право України : підручник. Київ : Ін Юре, 2008. 600 с.
10. Сидор В. Д. Правовой режим земель в земельному законодавстві України. *Адвокат*. 2010. № 8. С. 27-31.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Терещук В. С. – здобувач кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Tereshchuk V. S. – External PhD Student at the Department of Land and Agrarian Law Yaroslav Mudryi National Law University